

CICA VE İNSAN HAKLARI BOYUTU

Doç. Dr. Esra HATIPOĞLU

Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi, Türkiye

5 Ekim 1992’de gerçekleştirilen BM Genel Kurulu’nun 47.oturumunda ilk kez Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in önerisi doğrultusunda 4 Haziran 2002’de Almatı’da kurulan Asya’da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA) ile ilgili bu toplantının şimdiye kadarki pek çok oturumunda CICA özelinde farklı “güvenlik” tanımları üzerinde duruldu. Benim değinmek istediğim konu ise “güvenliğin bireye indirgenerek yeniden tanımlanmış” biçiminin CICA bağlamında ifade ettiği anlam.

Konuşma başlığım “CICA ve İnsan Hakları Boyutu” olduğu için öncelikle CICA’nın resmi belgelerinde “insan hakları” ve “temel hak ve özgürlükler” gibi kavramların ele alınış biçimini inceledim. Diğer birçok uluslararası örgütte olduğu gibi CICA’da da “insan boyutu”nun hemen hemen tüm resmi belgelerinde (Almatı Senedi, CICA’nın Güven Artırıcı Önlemler Katalogu gibi) yer aldığı görülüyor. CICA’nın üzerine temellendiği ilkelere (egemen eşitlik ve egemenlikten doğan haklara saygı, tehdit ve güç kullanımından kaçınma, toprak bütünlüğü, çatışmaların barışçıl yollardan çözümü, içişlerine karışmama, silahsızlanma ve silahların kontrolü, ekonomik, sosyal, kültürel işbirliği, insan hakları ve temel özgürlükler) biri de insan hakları ve temel özgürlükler.

2002 tarihli Almatı Senedi’nin “Güvenlik ve İşbirliği” adlı birinci bölümünün 5.maddesi CICA’ya üye olan ülkelerin aynı zamanda taraf oldukları BM Şartı’nın ve pekçok uluslararası anlaşmanın gerektirdiği biçimde insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasının Asya’da barış, güvenlik ve istikrara katkıda bulunacağına dair inançlarını yinelediklerini ortaya koymaktadır.

Yine CICA ile ilgili yapılan birçok çalışmada tüm bireylerin ırk, cinsiyet, din ayrımı gözetmeksizin insan hakları ve temel özgürlüklerine saygılı olunması, insan hak ve özgürlüklerinin korunmasının uluslararası barış, istikrar ve güvenliğe katkı sağlayacağı, bu şekilde üye ülke halkları arasında da dostça ilişkilerin, karşılıklı anlayışın gelişmesine zemin hazırlanabileceğinin altı çit-

zilmektedir. Değişik vesilelerle yapılan CICA toplantılarında da insan haklarının evrenselliği ve bölünmezliği prensibi sıkça dile getirilerek CICA'ya üye ülkelerin bu konudaki hassasiyeti gözler önüne serilmeye çalışılmaktadır.

Öte yandan CICA resmi belgelerinde ve resmi toplantılarında ortaya konulan “insan haklarına saygı” konusundaki bu iyi niyetli beyanatların aslında madalyonun sadece bir yüzü olduğu açıktır. Zira CICA'nın üye ülkelerine (Afganistan, Azerbaycan, Bahreyn, Çin, Mısır, Hindistan, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Kazakistan, Kırgızistan, Mogolistan, Pakistan, Filistin, Kore Cumhuriyeti, Rusya, Tacikistan, Tayland, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Özbekistan ve Vietnam) bakıldığında, bu ülkelerin “insan hakları” konusundaki sicillerinin pek parlak olmadığı hemen göze çarpmaktadır.

CICA çok farklı siyasal yapı, yönetim biçimi ve rejim tipine sahip oldukça fazla sayıdaki ülkeyi bünyesinde barındırıyor. CICA içinde her ne kadar insan hakları ve temel hak ve özgürlüklerin evrensel tanımları kabul edilmiş gibi bir izlenim yaratılıyorsa da, bu kavramların her üye ülkedeki algılanış ve kullanılış biçimi farklı. İşte biz tam da böyle bir ortamda CICA'nın insan hakları boyutundan bahsediyor ve CICA içindeki işlerliğini inceliyoruz.

Burada “insan hakları” kavramının iki farklı yönü olmasının algılama ve uygulama farklılıkları yaratma konusundaki etkinliğinin değerlendirilmesi önem kazanıyor. İnsan hakları sözkonusu olduğunda genelde “insanın insan olmaktan kaynaklanan vazgeçilmez hakları” olduğunu kabul eden “ahlaki” yönü ele alınıp, “değerler mekanizması bütünü olarak ülkelerin güvenliğini doğrudan etkileyebilecek” yönü gözardı edilmektedir. Bu gözardı ediş pek çok uluslararası örgüt için de geçerlidir.

İnsan hakları devlet-birey arasındaki ilişkiyi tanımlayan ve devletin meşruiyetiyle de doğrudan ilgili bir mekanizma olarak ele alındığında farklı konular gündeme gelmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin tamamen gözardı edildiği bir devlet-birey ilişki biçimi devlet-birey arasında çatışma ve gerginlik ortamı oluşmasına sebebiyet vererek devletin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla temel hak ve özgürlüklere ve insan haklarına önem verildiği ölçüde daha güvenli bir ortam oluşması varsayımıyla insan hakları ve güvenlik arasında pozitif bir ilişkiden söz edilebilmektedir. Öte yandan güvenliğe özel önem verilen ve güvenlik konularının öncelikli olarak ele alındığı ülke ve toplumlarda yani pek çok konunun “güvenlikleştirildiği” durumlarda “insan hakları”nın da güvenlikleştirilmenin bir parçası olarak değerlendirilerek insan hakları ve güvenlik arasında negatif bir ilişki olduğu ileri sürülmektedir. Bu durumda da insan hakları tartışmalarının ulusal güvenlik açısından bir tehdit unsuru olup olmadığı konusu gündeme gelmektedir.

İnsan haklarının özellikle işte bu ikinci yönüne ilişkin yapılan farklı değerlendirmeler genelde pek çok başka uluslararası örgüt, özelde ise CICA üye ülkeleri açısından da oldukça önemli. Zira günümüzde ulusal güvenlik ve bunun uluslararası yansımalarını konuşurken çoğunlukla güvenliği bireyden başlatmıyor, bireyin güvenliği toplumun güvenliğini, toplumun güvenliği ülkenin güvenliğini, ülkenin güvenliği bölgesel güvenliği ve bölgelerin güvenliği de uluslararası sistemin güvenliğini etkileyecek biçimde bir domino etkisi yaratabilir mi sorusuna cevap arama yoluna gitmiyoruz. Dolayısıyla burada asıl sorulması gereken soru güvenlik sorununun öncelikle “bireysel” düzeyde mi çözülmesi gerektiğidir. Bir ülkede sistematik olarak temel hak ve özgürlükler ve insan hakları ihlal ediliyorsa, bu ülke, kendi içinde yaşanabilecek bir istikrarsızlık, çatışma ve gerginlik ortamına da zemin hazırlayarak kendi güvenliğini de riske atmakta, bu durum önce bölgesel, sonra küresel güvenlik sorunlarına sebep olabilecek biçimde etki yaratabilmektedir. Dolayısıyla bireysel düzeyde çözülemeyen güvenlik sorunları zaman içinde küresel bir sorun meydana getirebilecek ölçüde anlamlı hale gelmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken son nokta insan hakları konusunun artık ülkelerin kendi iç meseleleri olarak değerlendirilmediği ve herhangi bir ihlalin beraberinde pek çok sorun (kitlesele göç gibi) ve müdahale biçimini (uluslararası aktörlerin müdahalesi gibi) de getirdiğidir. Artık bazı konular için o ülkenin sorunu, bu ülkenin sorunu demek mümkün değildir.

Bütün bunlar gözönüne alındığında da, CICA üyesi ülkelerinin güvenliği genel tanımlardan kurtararak daha birey odaklı hale getirmesinin ve bireysel güvenliğin sağlanmasını öncellemelerinin uzun vadeli olumlu sonuçlar alınması açısından oldukça önemli olacağını söylemek mümkündür. Zira üye ülkelerin içlerindeki yönetim biçiminde ciddi bir dönüşüm olmaması durumunda CICA gibi uluslararası yapı ve platformların etkinliği de kısıtlı kalmaktadır.